

Iluze o společenském uspořádání
20. ročník konference „Filosofie a sociální vědy“

10. – 11. listopadu 2020

18. – 19. 11. 2020

Praha a Bratislava

Abstrakty příspěvků

Seznam

- Marek Hrubec:** Iluze o společenské normativitě: Kritická věda o vývoji lidské civilizace
Martin Profant: Slované aneb proč se vykopávala rovnost
Nad'a Profantová: Slované aneb jak se vykopávala rovnost
Petr Charvát: Suum cuique tribuere: rovnost a nerovnost na počátku dějin starověké Mezopotámie
Petr Květina: Lokalizace identity archaických populací
Jiří Macháček: Vznik sociální nerovnosti na prahu středověku a nové metody jejího zkoumání
Oleg Suša: Nostalgie Welfare State
Peter Dinuš: Ilúzie antikomunistov o alternatívach československého spoločenského usporiadania pred rokom 1989
Břetislav Horyna: Konec iluzí o konci iluzí
Ľubomír Dunaj: Tri, nie dva pojmy slobody. K Honnethovej aktualizácii idey socializmu
Martin Brabec: Iluze tržní společnosti jako dobré společnosti
Martin Muránsky: Tržná Ilúzia negatívnej slobody a sociálne asymetrická realita ako východisko sociálnych ľudských práv u Karla Polanyiho a Ernsta Tugendhata
Miluš Kotišová: Iluze o finančních řádech
Svetozár Krno: Zodpovedá tradičný model demokracie podmienkam 21. storočia?
Jan Svoboda: Racionalita v etiopské filosofii: iluze o africké "předkoloniální" iracionalitě
Beáta Izsófová: Náš pohľad na Východ a ilúzie o spoločenskom usporiadaní
Richard Šťáhel: Urbanizácia ako progres alebo regres? K organizácii spoločnosti v klimatickom režime antropocénu
Vlastimil Hála, Rudolf Kolářský: Představení nové knihy „Filosofie a ohrožená Země“
Henrich Fačkovec: Vzťah starovekých spoločností k prírodným zdrojom (a ich ekologické limity) ako varovanie pre 21. storočie
Tatiana Sedová: Ľudské práva: mimo ideológie a relativizmu
Miloslav Bednář: Mýtus o zlatém věku lidstva a jeho klíčové postavení v utopických ideologiích
Dominika Dinušová: Revolúcia ako hybná sila spoločenských procesov v Latinskej Amerike. Medzi ideálmi a realitou
Jiří Loudín: Vize v době krize
Milan Kreuzzieger: Konvergující technologie v době googlekracie
Peter Takáč: Návrat do „normálu" po koronakríze?
Ladislav Hohoš: Ilúzie ako súčasť filozofií dejín
Jozef Lysý: Neklasický typ racionality
Irakli Chedia: Zamjatin – prorok totalitarizmu
Eva Dědečková: Človek – mimo práce

Abstrakty

Iluze o společenské normativitě:

Kritická věda o vývoji lidské civilizace

Doc. PhDr. Marek Hrubec, PhD.

Centrum globálních studií Filosofického ústavu AV ČR

Přednáška se zaměří na iluze o společenské normativitě, kterou si činí filosofové a sociální vědci na základě svého studia minulosti. Dějiny vývoje patologických mocenských vztahů nejsou dějinami vývoje spravedlnosti, přestože lze konstruovat vývoj pozitivních fragmentů spravedlnosti s formulací jejich transformovaných projekcí do budoucna. To se nerovná návratu k různým předchozím normativním konceptům společnosti. Přednáška se zaměří na formulování kritické vědy o vývoji lidské civilizace, která nečerpá své ideální normativní pojetí z minulosti, ale z kritické analýzy minulosti, jež umožní participativní spravedlivé pojetí budoucí polycentrické civilizace.

Slované aneb proč se vykopávala rovnost

PhDr. Martin Profant, PhD.

Centrum globálních studií Filosofického ústavu AV ČR

Od 18. století vstupuje do imaginace jednotlivých národních veřejností obraz barborských kmenů, z nichž odvozují původ. Galo-románská a franská tradice, germánská tradice, sasko-normánská tradice. Vždy se v tomto obraze mísí brutalita dobytí a loupeže s retroutopie doby, kdy lidé žili v relativní rovnosti a v neodcizené totalitě života. Slovanská tradice přitom od samého počátku zdůrazňuje rovnostářství a demokratičnost Slovanů, akcentuje v pozitivním i negativním smyslu slovanský odpor k panství (a tedy státu). Obraz nachází svá umělecká i diskursivní vyjádření, poměrně próteovsky se přizpůsobuje proměnlivým vědeckým a ideologickým očekáváním. V návaznosti na příspěvek Nadi Profantové chci ukázat různé filtry, přes které tento obraz vstupoval jako skrytá perspektiva do empirického archeologicko-historického bádání o nejstarších Slovanech ve střední Evropě.

Slované aneb jak se vykopávala rovnost

PhDr. Naďa Profantová, PhD.

Archeologický ústav AV ČR

Od čtyřicátých let 20. století, kdy se podařilo přesvědčivě charakterizovat nejstarší Slovanů u nás a ve střední Evropě, vykopávala archeologie doklady rovnostářské, „demokratické“ společnosti. Malá sídla složená z jednoprostorových zahloubených domů (polozemnic) byla ještě v osmdesátých letech interpretována v souvislosti s občinou, na historické chronologické ose se vynášel relativně statický model nediferencované společnosti od 6/7. století do období před samým koncem 9. stol. (v Čechách), resp. 40 let 9. stol. (na Moravě), kdy se v období několika desetiletí ustanovuje radikální majetková a mocenská nerovnost, která je vzápětí stabilizovaná vznikem feudálního státu.

Ve svém příspěvku chci ukázat stopy rozvinutých nerovností v na první pohled uniformní struktuře kultury s keramikou pražského typu, proměny hmotné reprezentace elitního statusu do poloviny 10. století, které problematizují interpretaci prostřednictvím „společnosti rovnosti“.

Suum cuique tribuere: rovnost a nerovnost na počátku dějin starověké Mezopotámie

Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Blízkovýchodní studia Filosofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Karlovy univerzity

Abstrakt na jeden odstavec: Již na počátku dějin starověké Mezopotámie zde shledáváme, tak jako v jiných eneolitických pospolitostech, řadu nerovností. K nejstarším z nich patří nerovnost kultovní a velmi pravděpodobně též příbuzenská. S příchodem písemných pramenů od poloviny 4. tisíciletí př. n. l. a zejména v průběhu 3. tisíciletí se přidávají (či spíše vstupují do našeho zorného pole) nerovnost majetková, nerovnost společenská a zvláště nerovnost talentu. Zejména poslední kategorie vzbuzuje zájem, neboť toto historické období se vyznačuje mimořádným vzepětím tvůrčích schopností nositelů mezopotamských kultur. Tyto nerovnosti jsou však zdárně vyvažovány společenskou jednotou, prosazovanou zejména prostřednictvím sdílených obřadů (rituálů) a zviditelněnou proměňující se, avšak přetrvávající jednotou pohřebního kultu. Prvotní společnost historické Mezopotámie tak představuje pozoruhodný příklad pospolitosti, která s přirozeně vzniklou nerovností s úspěchem pracuje prostřednictvím kultury duchovní a následně společenské.

Lokalizace identity archaických populace

doc. Mgr. Petr Květina, Ph.D.

Archeologický ústav AV ČR

Sociální soudržnost u archaických populací postrádajících pevnou stratifikaci (acephalous societies) je dodnes obestřena řadou nejasností, mýtů a chybných úsudků. Ty vycházejí v první řadě z předpokladu, že každá společnost musí dosahovat integrace velkého rozsahu a v druhé řadě, že taková skupinová identita je lokalizovaná. Bylo jim proto přisuzováno etnické uspořádání, anebo typicky koheze založená na kmenové identitě. Nešlo přitom jen o hypotézy akademických kruhů, ale o koloniální praxi s přímým dopadem na původní obyvatelstvo. Na případové mikrosondě do kulturního prostoru jihozápadního pobřeží Nově Guineje ukážeme, jakých forem nabývala integrace domorodých skupin. Uvidíme, že ve skutečnosti byla sociální soudržnost členěna do řady vzájemně se prolínajících kategorií, z nichž rozhodně ne všechny byly geograficky lokalizované.

Vznik sociální nerovnosti na prahu středověku a nové metody jejího zkoumání

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno

Příspěvek je zaměřen na formování sociálních a etnických skupin, společenskou strukturu a chování, varianty ve způsobu vládnutí a změny mezi kolektivním a autokratickým způsobem vlády v raně středověké střední Evropě. Zdůrazněna bude nová teorie společného jednání (collective action theory), která v podrobnání s tradičním kulturně-historickým a nacionálně orientovaného paradigmatem lépe vysvětluje diversitu a změny v raně středověké společnosti. Klíčovou proměnnou pro pochopení procesů, které se v ní odehrávaly, je rozsah a charakter sociálně-ekonomických sítí – např. příbuzenství nebo interakce mezi mocnými a ovládanými.

Nové přístupy budou ilustrovány na příkladu raně středověké Moravy, kde došlo k transformaci otevřené a nestabilní kmenové společnosti s nízkým životním standardem (6.-7. stol.) v hierarchicky strukturovanou a více uzavřenou společnost (9.-10. stol), kde se již formuje nová vládnoucí vrstva urozených. Vyvrcholením tohoto společenského vývoje byl vznik Velké Moravy (Megale Moravia, Magna Moravia), kterou lokalizujeme na rozhraní dvou světových systémů – mezi karolínským Západem a slovanskou „vnější Evropou“.

Nostalgie Welfare State

PhDr. Oleg Suša, CSc.
Centrum globálních studií Filosofického ústavu AV ČR

V podmínkách krizových poměrů a rostoucího komplexu ohrožení a nejistot v sociálním životě společností pozdní globalizace narůstají kritiky a hledání alternativ tzv. divokého kapitalismu nastoleného politikou neoliberalismu od 80.let . V tomto rámci je od 90. let patrná nostalgie návratu k anebo srovnání s minulostí v USA zahájeným systémem regulovaného korporátního kapitalismu. Tento systém byl modifikován v průběhu II. světové války a pokračoval v globální dimenzi po skončení války v rámci poválečného růstu a rozvoje setrvale do let sedmdesátých. V příspěvku se zaměřím na kritický rozbor pojmu válečný keynesianismus – především v širších kontextech geopolitických podmínek v rámci Studené války a soutěže dvou typů industriálních společností (a modernit) na jedné, a procesu dekolonizace a neokoloniálního rozvoje a závislosti na straně druhé.

Ilúzie antikomunistov o alternatívach československého spoločenského usporiadania pred rokom 1989

PhDr., Peter Dinuš, PhD.
Ústav politických vied SAV

Pred rokom 1989 vyvíjali v Československu činnosť tzv. nezávislé skupiny, ktoré mali kritický až odmietavý vzťah k socialistickému systému, ktorý v krajine existoval od roku 1948. Niektorí z členov týchto skupín vyjadrovali v eseistickej forme svoje politické predstavy o alternatívach československého spoločenského usporiadania. Ich najčastejším ideovým východiskom bol ľavicový alebo sociálny liberalizmus. Tieto predstavy do veľkej miery vyjadrovali polemiku s existujúcim socialistickým systémom, s jeho založením a fungovaním. Príspevok bude kritickou reflexiou týchto polemických predstáv a názorov.

Koniec iluzí o konci iluzí

prof. PhDr. Břetislav Horyna, PhD.
Filozofická fakulta UKF v Nitre

Iluze o společenském uspořádání (ať se tím myslí organizace státu a jeho institucí, pravidel soužití ve společenství zájmově orientovaných veřejností, spol. uspořádání charakteristické pro civilizační nebo kulturní typ) je součástí kulturního esencialismu. Kultury se tvoří kolem prvků, které považují za základní, tzn. za podstatu své existence. Tyto prvky musí legitimizovat; iluze jsou pouze součástí těchto legitimizačních procesů, bez ohledu na svůj obsah. Proto jsou pro politickou teorii bezpředmětné.

Tri, nie dva pojmy slobody. K Honnethovej aktualizácii idey socializmu

Mgr. Ľubomír Dunaj, PhD.
Katedra filozofie, Viedenská univerzita

Už v roku 2003, teda ešte pred finančnou a hospodárskou krízou 2008 – 2009, v čase ešte všeobecne prevládajúceho optimizmu a liberálneho triumfalizmu Axel Honneth konštatuje, že súčasný globálny kapitalizmus je sprevádzaný javmi, ktoré možno označiť za „hanebné“. O charaktere sociálnej situácie v krajinách vysoko rozvinutého kapitalizmu tvrdí, že je v nich prítomná tendencia narastajúcej pauperizácie veľkých častí obyvateľstva, sprevádzaná vznikom novej „nižšej triedy“, ktorá už nedisponuje ani ekonomickými, ani sociálnymi či kultúrnymi zdrojmi; súčasne s tým evidujeme neustále sa zväčšujúce bohatstvo sociálnej menšiny. Tieto procesy neobchádzajú ani

Slovensku, možno identifikovať nárast nerovnosti a pokročilú oligarchizáciu spoločnosti. Nemožno povedať, že by sa niečo zásadné v tejto oblasti za vyše 15 rokov od uverejnenia tohto textu zmenilo. Kríza z rokov 2008 – 2009 skôr mnohé tieto tendencie urýchlila a prehĺbila (napríklad termín „pracujúca chudoba“ sa na Slovensku v súčasnosti už dostal do širokého povedomia verejnosti). Síce v niektorých oblastiach (geograficky, sektorovo) evidujeme istý rast, tak isto aj agregatívny nárast ekonomiky (záleží však od krajiny, či svetového regiónu), celkovo je však vývoj veľmi nevyvážený a s narastajúcimi vedľajšími negatívnymi dôsledkami globálneho kapitalizmu ťažko dlhodobo udržateľný (zvlášť je nutné spomenúť environmentálnu krízu). V súvislosti s uvedenými javmi vníma dnes veľká časť slovenskej populácie „slobodu“ len ako formálne deklarovanú. Keďže ide o veľmi závažnú kritiku, nie je možné pristupovať k tejto téme nediferencovane.

Iluze tržní společnosti jako dobré společnosti

Mgr. Martin Brabec, PhD.

Centrum globálních studií Filosofického ústavu AV ČR

Trhy ovládají náš život jako nikdy předtím. Tržní není jen ekonomika, ale stává se jí již celá společnost. Je třeba si proto položit otázku, zda existují věci či činnosti, které by neměly být na prodej a pokud ano, z jakých důvodů? Libertariáni obhajují tržní alokaci zboží odkazem na dvě hodnoty: užitek – tržní výměna bude přínosem pro všechny strany; svobodu - trh je výrazem svobodně směny. Kromě toho uvedu ještě další dva argumenty proti rozšiřujícímu se vlivu trhů. V prvním ukáží, že trhy prohlubují společenské nerovnosti a v druhém, jak tržní směna poškozují či přímo ničí hodnotu směňovaného statku.

Tržná ilúzia negatívnej slobody a sociálne asymetrická realita ako východisko sociálnych ľudských práv u Karla Polanyiho a Ernsta Tugendhata

Doc. Dr. Phil, Martin Muránsky, PhD.

Filozofický ústav SAV

Príspevok zviditeľňuje koncept egalitárneho spoločenstva ako normatívneho základu ľudských práv v dielach K. Polanyiho a E. Tugendhata s ich spoločným východiskom konfliktného vzťahu „práva vlastníť“ s „právom na život“. Tento konfliktný vzťah prepája oboch mysliteľov v ich kritike libertiánskeho konceptu voľného trhu s ideálom negatívnej slobody (Mises, Hayek). Prezentácia ďalej poukáže na dva predpoklady výpadku sociálnych práv v libertiánskej agende: Po prvé, jej nominalistické uchopenie reality, vo vzťahu ku ktorej sa každé kolektívne sebaurčovanie zdá byť „nepriateľom slobody“ (Berlin). Druhým predpokladom je libertiánsky postulát prirodzeného poriadku voľného trhu s ilúziou „trickel down economy“. Leitmotívom Polanyiho a Tugendhatovej obhajoby sociálnych ľudských práv je akceptovanie reality, ovládanej asymetricky pôsobiacou ekonomickou mocou, s ich ideálom praktickej autonómie („nezávislosť pracujúceho človeka“) so súčasnou identifikáciou zdrojov humanitárnych katastrof v XX. storočí tiež v princípe deregulovanej ekonomickej moci.

Peněžní simulakra, nebo nový „peněžní“ jazyk dialogické společnosti?

Mgr. Miluš Kotišová

Skutečnost, že dosud nemáme ujasněno, co jsou peníze, a spokojujeme se s různými simulakry, je stav neutěšený, jenž má přímý vliv na stav společnosti i demokracie. Je to však fundamentální problém. Málokdo na tento stav upozorňuje, teorie peněz je prakticky zapomenutá či upozaděná disciplína: Peníze jsou čistě matematický zápis o hodnotě. (Martén 1949); Peníze jsou jen zápis o hodnotě bez vlastní vnitřní hodnoty. V budoucnu se může objevit lepší nástroj. (Kocherlakota 1998);

Současné peníze tříští naše společnosti, posilují egoismus (Lietaer 2001); Peníze nejsou zboží, jsou symbolické. (Sokol 2008); Učebnice a odborné knihy po celém světě zhusta nereflktují reálný stav peněžotvorby. (Jílek 2011); Ekonomie ztratila celé století planými diskuzemi o povaze bankovníctví, které rozetne jen výzkum empirický. (Werner 2013); Otrocky přebírané rádo by definice peněz: první sémantická analýza a matematický důkaz (Costa & McNeill 2015); Peníze jsou ve skutečnosti jazyk (jedna z odnoží jazykové mohutnosti člověka); návrh vícerozměrné ceny, studium jako práce, „peněz“ je právě tolik, kolik se společenství demokraticky rozhodne, že existuje smysluplné, důstojné a nutné práce a tvůrčí činnosti (Kotišová 2019).

Přitom tu je pozoruhodný paradox *materiálně saturované a plýtvavé společnosti*, ve které se přitom čím dál víc prohlubují sociální propasti, leckomu se *nedostává peněz* na základní potřeby individuální, ani státu na plnění základních funkcí. Teprve odpověď na otázku, co jsou peníze, může pomoci seriózněji zodpovědět otázku, kolik je třeba peněz (na co a pro koho).

Zodpovedá tradičný model demokracie podmienkam 21. storočia?

Prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.

Filozofická fakulta UKF v Nitre

Autor sa vo svojom príspevku zamýšľa na tým, čo formulovalo predstavu o klasickej demokracie vytvorenej v euro-americkom geografickom a sociálnom prostredí. Pokúša sa mapovať zmeny pohľadov na ňu v priebehu moderného vývoja spoločnosti. Kladie si otázku prečo tieto zmeny napriek veľkým dynamickým zmenám v samotnom ľudstve sú zanedbateľné oproti zmenám v prírodných vedách, pričom samotná príroda ostáva stáročia viac-menej stabilná. Zamýšľa sa nad tým, či pretrvávajúci a uctievaný model demokracie podporuje našu ekonomiku alebo jej jej brzdu. Ukazuje na príklade Číny, ktorá štyri desaťročia zaznamenáva nesmierny ekonomický rast bez toho, že by prijala tzv. západné hodnoty, vrátane modelu demokracie.

Racionalita v etiopské filosofii: Iluze o africké "předkoloniální" iracionalitě

PhDr. Ing. Jan Svoboda, Ph.D.

Oddělení pro studium moderní české filosofie Filosofického ústavu AV ČR

Příspěvek se zaměří na rozptýlení iluzí o iracionální povaze africké "předkoloniální" filosofie. Obecně se má za to, že vývoj etického myšlení je v Africe úzce spojen s kumulativním vývojem racionálního myšlení různých afrických společenství a jako takové se udržovalo především díky ústnímu podání. Filosofie v tzv. subsaharské Africe tedy nebyla jako v Evropě tradičně přijímána a rozvíjena v písemných zdrojích, ale předávala se tzv. lidovými mudrci na základě reflexe různých dobových společenských problémů. Osobní iniciativa a angažovanost těchto mudrců tudíž nevycházela z přísných racionálních zkoumání, jak to činí filosofie, a jejich tvůrčí společenský přínos i vynalézavost nedosahovaly úrovně kritického myšlení pro filosofii a její ideový vývoj obecně charakteristické. Jejich pozitivní společenský přístup byl nutně limitován ochranou a předáváním dědictví kulturních hodnot prostřednictvím tradovaného lidového vyprávění, které svým narativním charakterem nebylo s to přinést radikálněji orientovaný ideový posun oproti generacím jejich předchůdců. Avšak toto obecné tvrzení může nesporně vyvrátit příklad etiopské filosofie 17. století. Cílem příspěvku je proto v hlavních rysech představit specifiku tohoto ranně novověkého myšlení. Zvláštní důraz bude kladen na jeho racionální charakter, který je jedinečný právě tím, že vzešel v subsaharské Africe před údobím cizorodých ideových vlivů a mocenských tlaků kolonialismu. Příspěvek se bude soustřeďovat hlavně na filosofické myšlení Zery Yacoba (1599-1692), kterého pro západní svět v klíčových překladech a vlastních četných originálních filosofických reflexích i pojednáních představil kanadský badatel a pozdější profesor filosofie na Addis Abebské universitě

Claude Sumner (1919-2012). V potrebných souvislostech se příspěvek dotkne nejen Yacobových metafyzických reflexí, ale také otázek epistemologických a jeho pojetí teorie hodnot.

Náš pohľad na Východ a ilúzie o spoločenskom usporiadaní

PhDr. Beáta Izsófová

Katedra politológie a euro-ázijských štúdií, Filozofická fakulta UKF v Nitre

Orientalizmus predstavuje rozsiahlu škálu sociálno-psychologických predsudkov, založených na vágnych až falošných, sprostredkovaných (ba niekedy aj treťou stranou podsunutých) skreslených informáciách, ktoré sú výsledkom deformácie vlastných aj cudzích záujmov, v dôsledku čoho sa rodia tendencie zaujať rôznorodé postoje: od romantického idealizovania „vyfantazírovanej“ krajiny a spoločnosti až po odmietanie inakosti a s tým súvisiaci pocit ohrozenia od „barbarov“. Stal sa nazeraním na svet, ktorý je často spojený s vytváraním negatívneho stereotypu a následného pocitu strachu. Dodnes sú Východu pripisované atribúty zaostalosti, divokosti a zla, preto je „úlohou“ dobrého, kultivovaného, civilizovaného a prosperujúceho Západu premeniť ho na svoj obraz. Vo svojom príspevku autorka ukazuje na konkrétnych prípadoch, ako pretrvávajúce ideologizovanie bráni tzv. západnej kultúre hlbšie spoznávať Indiu, Čínu a Rusko. Pre Európu stále ostávajú podstatne neznámejším priestorom, ako je to v opačnom prípade.

Urbanizácia ako progres alebo regres? K organizácii spoločnosti v klimatickom režime antropocénu

Doc. Mgr. Richard Štáhel, PhD.

Filozofický ústav SAV

Urbanizácia (a industrializácia) sú procesy spájané s modernizáciou, rozvojom a pokrokom, ktoré vyústili do vybudovania globálnej priemyselnej civilizácie, ale zároveň tiež do vzniku nového klimatického režimu – antropocénu. Ten teraz ohrozuje environmentálne predpoklady zachovania globálnej civilizácie, ale aj mestského spôsobu života. Bezprostredne však ohrozuje mnohé zo súčasných mnohomiliónových megapolis, ktoré sú zväčša umiestnené v územiach ohrozených zvyšujúcou sa hladinou oceánov. V súčasnom environmentálnom, ale aj politickom a ekonomickom myslení možno identifikovať dva hlavné smery uvažovania. Jeden pracuje s predpokladom nevyhnutnosti deurbanizácie, druhý zase s rovnakou nevyhnutnosťou ďalšieho zvyšovania miery urbanizácie, ako so základnými predpokladmi prežitia ľudstva a zachovania dosiahnutej úrovne civilizácie a naakumulovaných poznatkov. Oba tieto smery však zároveň predpokladajú nutnosť zásadnej zmeny základných imperatívov a organizačných princípov spoločnosti čo fakticky znamená komplexnú transformáciu súčasného ekonomicko-politického systému. Jeden smer uvažovania vedie k environmentálnemu autoritarizmu, druhý k environmentálnej demokracii. Konvenčné politické a ekonomické myslenie však zostáva v zajatí ilúzie o možnosti technologického vyriešenia problému nedostatku zdrojov a tiež predpokladu možnosti ďalšej existencie civilizácie založenej na súčasných politických a ekonomických vzťahoch v novom klimatickom režime antropocénu.

Představení nové knihy „Filosofie a ohrožená Země“ (Praha, Filosofia, říjen 2020)

PhDr. Vlastimil Hála, CSc., PhDr. Rudolf Kolářský, CSc.

Centrum globálních studií Filosofického ústavu AV ČR

Naše civilizace ve stoupající míře ohrozuje přírodní systémy, na nichž závisí obyvatelnost Země; lidstvo se stalo globální geologickou silou; v tomto smyslu je oprávněné označovat současnou geologickou epochu jako antropocén. Cílem publikace je přispět k objasnění otázky, jaký je vztah současné globální krize životního prostředí a filosofického myšlení. První část publikace se zaměřuje především na teoretické otázky, ve druhé části jsou objasňovány také sociální a politické souvislosti.

Autoři zdůrazňují, že filosofie životního prostředí má principiálně pluralitní charakter. Rozmanitost odpovědí na otázku, jaký je vztah současné krize životního prostředí a filosofie, je dána rozmanitostí současného filosofického myšlení a filosofických tradic.

Vzťah starovekých spoločností k prírodným zdrojom (a ich ekologické limity) ako varovanie pre 21. storočie.

Mgr. Henrich Fačkovec

Katedra politológie a euro-ázijských štúdií, Filozofická fakulta UKF v Nitre

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá formovaním spoločenských usporiadaní prvých agrárnych spoločností, aj s ohľadom na otázku vlastníctva – predovšetkým pôdy a prírodných zdrojov. Pokúša sa analyzovať opakujúci sa fenomén, kedy požiadavky politických elít (ale aj spoločností ako takých) na produkovanie nadprodukcie, začali narážať na ekologické limity krajiny. Tento rozpor medzi požiadavkami a možnosťami často vyústil v rozpad komplexných a rozvinutých spoločností, napriek ich ilúziám o vlastnej neohrozenosti, v čom nachádzame niekoľko paralel k možnému scenáru súčasnej environmentálnej krízy

Ľudské práva: mimo ideológie a relativizmu

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.

Oddelenie výskumu normativity a ľudských práv, Filozofický ústav SAV

Dopady globalizácie spolu s liberalizmom svojim účinkami na rast nerovnosti, sociálnych, politických ekonomických problémov sa prejavujú aj v ľudskoprávnej problematike. Nástup autoritatívnych režimov a etnického nacionalizmu, podryvajú aj ideu univerzálnych, nedeliteľných a rovných práv. Príspevok sa venuje problému rozličných stratégií zdôvodnenia, platnosti a univerzálnosti ľudských práv s akcentom na možnosti a limity tzv. tézy o inherentnosti (napr. E. Tugendhat) a adekvátnosti (M. Nussbaum). Autorka argumentuje, že so zreteľom na neukončený projekt univerzalizácie ľudských práv treba prehodnotiť aj kantovskú ideu ľudskej dôstojnosti, ktorá v jazyku ľudských práv platí ako východisko a základ.

Mýtus o zlatém věku lidstva a jeho klíčové postavení v utopických ideologiích

prof. PhDr. Miloslav Bednář, CSc.

Filozofický ústav AV ČR

Utopické ideologie politicky cílí na ustavení ideálního, resp. optimálního uspořádání života společnosti a jejího státu se inspiřují tradovaným narativem mýtu o zlatém věku lidstva, popisujícím existenci původních ideálních mezilidských vztahů v pradávném období lidské existence: Původně božsky zřícené ideální mezilidské vztahy veškerého lidstva, „kdy bozi a smrtelní lidé si žívali stejně,“ ale časem podlehly stupňujícímu se úpadku. Vrcholná fáze deficientního pohybu lidských dějin se ve výchozích, utopickými ideologiemi v zásadě přejímaných narativech zlatého věku vždy katastroficky umísřuje do právě nyní žité přítomnosti. Mýtus o zlatém věku má jisté racionální jádro vzhledem k charakteristikám životního způsobu paleolitického lidstva před tzv. neolitickou revolucí, jež znamenala počátek éry lidských civilizací. Utopické ideologie nekriticky přejímají základní prvky mýtu o zlatém věku jako samozřejmý, nedotazovaný výchozí předpoklad a v reálné politice proto usilují o faktické přiblížení lidstva k tomuto dějinně regresivnímu, kriticky nereflektovanému „ideálu.“ Tímto svým revolučním diletantismem ohrožují demokratickou civilizaci jako takovou.

Revolúcia ako hybná sila spoločenských procesov v Latinskej Amerike. Medzi ideálmi a realitou

Mgr. Dominika Dinušová, PhD.

Dejiny Latinskej Ameriky sú pretkané revolučnými udalosťami. V zápasoch o emancipáciu sa formovalo revolučné politické myslenie, ktoré na jednej strane odrážalo prax špecifických sociálnych pomerov, na strane druhej artikulovalo požiadavky presahujúce konkrétne reálie. Vízie, ideály a „sny“ majú svoje pevné miesto v latinskoamerickom filozofickom chápaní sociálnej zmeny. Príspevok sa venuje vybraným aspektom latinskoamerického revolučného myslenia – jeho dôrazu na prax, ideál, „revolučný cit“ v konfrontácii s kritikou objektívnych podmienok *statusu quo*. Stret vízií a skutočnosti vyvstáva tiež ako živý problém etablovania konkrétnych revolučných procesov (Kuba, Chile, Nikaragua).

Vize v době krize

PhDr. Jiří Loudín, CSc.

Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti Filosofického ústavu AV ČR

Spolu s tím, jak se v poslední době kumulují a zauzlují krizové jevy různého typu – krize finanční, klimatická, migrační, zdravotní (z tekutého světa se stává svět turbulentní), roste poptávka po takových myšlenkových schématech, které by tyto kalamiťy vysvětlily a narýsovaly i jejich důsledky pro budoucnost. Emergentní, disruptivní, komplexní povaha těchto krizových procesů však činí žádané analýzy velmi obtížnými. „Ducha doby“ zdá se vyjadřuje pojem nejistoty, který se přesunul z interního vědeckého diskurzu do centra veřejné debaty za situace, kdy se od vědy žádá zásadní jednoznačné doporučení při řešení doslova existenčních ohrožení např. v podobě klimatické a pandemické katastrofy. To však věda jako taková nabídnout nemůže: existuje vícero velmi odlišných vědeckých koncepcí (fakta nejistá), o hodnotových dimenzích příslušného politického rozhodování se vedou spory a přitom jednat je nutno neprodleně - jak ve své koncepci/strategii „post-normální vědy“ shrnují Funtowicz a Ravetz. Jako klíčový nástroj explikace a hlavně predikce budoucího jsou v režimu nejistoty používány hlavně modely lineárního kvantitativního rázu. Jejich metodologie je ovšem v zásadě postavena na redukci na měřitelné položky a prolongaci určitého stávajícího trendu; zaměřující nejistotu (nepředvídatelné neznámo) za rizika (která lze kalkulovat), a tak se zhusta s realitou míjejí. Platí to pro různé prognózy sociálně-politického vývoje (který je velmi komplexní a je těžké předvídat nenadálé body zvratu) stejně jako pro odvážné predikce budoucího formativního vlivu technologií na společnost (zejména pokud jde o digitální a AI technologie), neboť podceňují autonomii sociálního vývoje a sociálně politického jednání při konstrukci a akceptaci techniky. Formuje se koncept “politiky nejistoty” (Scoones, Stirling), jenž identifikuje kreativní dimenze nejistoty: ta narušuje myšlenkové stereotypy globálního establishmentu o modernitě a pokroku, otevírá se pluralitě, experimentu a dialogu. Vize a strategie by měly vycházet ze zdola z místních komunit, které si nejistotu osvojují prostřednictvím permanentní adaptability sdílené kolektivem či sítí a spolupracují na základě přátelství a solidarity.

Konvergující technologie v době googlekracie

PhDr. RNDr. Milan Kreuzzieger, PhD.

Centrum globálních studií Filosofického ústavu AV ČR

Překotný a mnohdy nekontrolovaný a nereflektovaný vývoj nových technologií vede ke změnám dosud platných ekonomických modelů a způsobuje výraznou kulturní, politickou a sociální transformaci společnosti. Pokrok dosažený v oblasti biotechnologií, robotiky, automatizace, umělé inteligence, kognitivních věd, nanotechnologií a v dalších oblastech (možnosti 3D tiskáren, výroba elektromobilů, kvantových počítačů a blockchainu ad.) se stal hybnou silou rozvoje rozvinutých společností. Kromě nesporných pozitivních výsledků přináší i iluze a má tendenci prohlubovat

sociální a politické rozdíly uvnitř národních států i mezi globálními aktéry, zvl. USA, Čínou a EU. Objevuje se celá řada nových otázek a problémů, které nemohou být řešeny v rámci specializovaných disciplín, ale spíše v širším rámci humanitních a sociálních věd. Jednou ze základních a často se objevujících otázek je, zda jsou nové technologie nástrojem demokratizace nebo prostředkem přispívajícím nerovnostem, hromadné kontrole a manipulaci informací? V příspěvku bude věnována pozornost konkrétnímu ambicióznímu výzkumnému projektu zaměřenému na konvergující technologie (Converging Technologies), který byl podporován vládou USA i Evropskou komisí po roce 2000.

Návrat do „normálu“ po koronakrize?

Mgr. Peter Takáč

Filozofický ústav SAV

Po narušení sociálneho štátu neoliberálnymi politikami zažíva sociálna súdržnosť počas koronakrízy ďalšie ťažké časy. Superbohatí predpokladajú, že sa veci po krátkom období izolácie vrátia nazad do normálu, pričom sa spoliehajú na neviditeľnú sieť dodávateľov, o ktorú sa starajú ostatní členovia spoločnosti. Je otázne, ako v takejto situácii zabezpečiť jej súdržnosť a sociálny zmier. Zdá sa, že buržoázna spoločnosť sa znova ocitá v situácii, o ktorej pred sto rokmi v súvislosti s prvou svetovou vojnou písala Rosa Luxemburgová: buď sa štátom prostredníctvom medzinárodnej spolupráce a lokálnej mobilizácie podarí narušiť pravidlá trhu a zabezpečiť prežitie širokých vrstiev; alebo bude ďalší spoločenský vývoj poznamenaný ľudovými nepokojmi a vládou násilia.

Ilúzie ako súčasť filozofií dejín

Doc. PhDr. Ladislav Hohoš, CSc.

Sociologický ústav SAV

Napriek tomu, že „filozofia dejín“ predstavuje aktuálne skôr zaznávanú disciplínu, mali a majú ilúzie obsiahnuté v týchto koncepciách dramatický vplyv na reflexiu a sebareflexiu spoločenských aktérov. Prechod od teologickej k teleologickej filozofii dejín je spätý s nástupom modernity, ktorá je rovnako poznamenaná ilúziami, ako boli poznamenané reflexie tradičných spoločností. Napríklad osvietenstvo a idea spoločenského pokroku, ktorá vyústila do ideológie permanentného ekonomického rastu. Historickú nevyhnutnosť podľa Adorna treba uznať ako zdanie a historický determinizmus ako metafyzickú náhodilosť. Adorno bol v tridsiatych rokoch konfrontovaný s krachom revolučných nádejí, v šesťdesiatych rokoch anticipoval katastrofické vyvrcholenie civilizácie. Termín „demokracia“ je príliš frekventovaný a zneužívaný, napokon, bolo tomu tak i v minulosti. Ideál demokracie v novoveku vychádza zo spoločenskej zmluvy, kontroverzné prepojenie medzi „demokraciou“ a „kapitalizmom“ je stále predmetom ideologického konfliktu. Namiesto historického rozboru je zámerom preskúmať kontroverzné prepojenie medzi „demokraciou“ a „socializmom“, aj retrospektívne vo vzťahu k pokusu o „demokratický socializmus“. Okrem československých skúseností preskúmame skúsenosti a perspektívy v ZSSR a Číne. V závere sa autor pokúsi načrtnúť otázku univerzalizmu demokracie v rámci civilizačnej transformácie.

Zamjatin – prorok totalitarizmu

Mgr. Irakli Chedia

Filozofický ústav SAV

Zamjatinova najslávnejšia práca „My“ mala veľký vplyv na tradície západnej literatúry a filozofie. Bola to priekopnícka práca zameraná na ustanovenie antiutópie ako žánru, zameriavacia pozornosť

na nežiaduce dôsledky, ktoré môže priniesť nekontrolovaná fúzia technológií a ľudskej povahy. Inšpirovala mnoho autorov vrátane Georga Orwella a Kurta Vonneguta. Systém, ktorého vznik predpokladal Zamjatin iba skúmaním súvislosti medzi ľudskou prirodzenosťou, organizačným princípom, rastúcou vierou v ľudskú všemohúcnosť a naoko neobmedzeným technologickým pokrokom sa bude nazývať „totalitný“ po nejakom čase. „My“ bolo napísané dávno predtým, ako nastali skutočné totalitné režimy, ale už skúmalo fenomén totality. Takéto literárne diela predstavujú rozmer mimo empirického pozorovania, prispievajú k formovaniu jasného obrazu totality, jej skutočnej podstaty, možností ktoré ponúkala a nevýhody, ktoré mala. Takéto literárne diela ponúkali filozofický prístup k porozumeniu a výskumu totality a výrazne ovplyvnili generácie mysliteľov a bežných čitateľov.

Človek – mimo práce

Mgr. Eva Dědečková, PhD.

Filozofický ústav SAV

Súčasný kapitalistický systém je neudržateľný – to je dobre známe aj jeho podporovateľom. Zdedené predstavy o vlastníctve, ktoré majú svoje hlboké korene v tradičnej metafyzike ideí a jej ontologickom predsudku o nadradenosti ducha nad hmotou, rozumu nad zmyslami, padnú. Technika prináša radikálny prielom v doterajšom chápaní problému slobody a tvorivosti – sebaujasnenie v čase krízy však môže vzísť len z radikálneho prehodnotenia všetkých hodnôt. To najdráždivejšie na technickej revolúcii je podľa E. Finka práve to, že postupne vyčerpáva klasickú podobu sporu pán – rab. Ak si uvedomíme ono skryté duchovné otroctvo a samých seba začneme vychovávať verne v najpôvodnejšej ontologickej väzbe k Svetu, potom nás tento existenciálny otras môže vrátiť späť k našej pozemskosti a umožní nám reflektovať to, čo sa deje v rovine problému slobody, v súvislosti s miznutím ostrého rozdielu medzi manuálnou a duševnou prácou.